

Pionjären Alexandra Skoglund (1862–1938)

INGER STRÖM-BILLING

1904 gick flera högerpartier ihop och bildade Allmänna Valmansförbundet. Högern var sen att bilda ett gemensamt parti. Både socialdemokraterna och de frisinnade hade redan format sina riksdagspartier. Allmänna Valmansförbundet blev en organisation som enbart män hade tillträde till.

Den samtida kamp som kvinnorna förde med krav på politiskt medborgarskap bortsåg man från. Landsföreningen för Kvinnans Politiska Rösträtt drev kravet på rösträtt för kvinnor när Valmansförbundet bildades. Rösträttsföreningen var officiellt fristående i förhållande till de politiska partierna men många av de ledande kvinnorna tycks ha varit högersympatisörer. Föreningen arbetade politiskt såväl lokalt som på riksplanet med kvinnofrågor. Redan 1906 hade de finska kvinnorna fått politisk rösträtt. Med denna förebild gjordes energiska försök från de svenska kvinnorna att få en ändring till stånd. Vid 1907 års riksdag då Allmänna Valmansförbundet bildade regering demonstrerade och uppvaktade kvinnorna den nytillträdande statsministern Arvid Lindman. Högerkvinnan Lydia Wahlström är en kvinna som vi skall märka i denna tidiga kamp. Hon kom att 1909–1911 bli ordförande i rösträttsföreningen och både hon och Alexandra Skoglund hjälpte Allmänna Valmansförbundet i det agitatoriska och det organisatoriska arbetet. De hjälpte till som privatpersoner eftersom föreningen fortfarande officiellt var politisk neutral. Men i motsats till sina medsystrar inom vänstern saknade högerkvinnorna ekonomiskt stöd från Valmansförbundet.

Arvid Lindman ville inte heller släppa in kvinnor i Valmansförbundet eftersom männen där redan var splittrade i flera frågor. En orsak till denna splittring var att det fortfarande i riksdagsgruppen fanns män som motvilligt hade anslutit sig till Allmänna Valmansförbundet. De var vana att handla fritt i mindre grupper utifrån sin egen ställning och tyckte inte om att följa någon ”partipiska”. Att i detta läge ta upp den kontroversiella frågan om kvinnligt medlemskap ansåg Lindman ytterligare skulle splittra männen. Han lät därför meddela kvinnorna att en utvidgning av männens rösträtt och en konsolidering av partiet hade prioritet framför kvinnligt medlemskap. Både hos socialdemokraterna

Alexandra Skoglund. Kvinnohistoriska samlingarna, GUB.

och de frisinnaade hade kvinnor godtagits som partimedlemmar vid denna tid.

Trots de konservativa männens motstånd arbetade kvinnorna vidare både politiskt och utbildningsmässigt. Lydia Wahlström hade redan 1892 bildat en sammanslutning för kvinnliga studenter vid Uppsala universitet. Innan detta skedde hade hon sökt medlemskap i högerstudenternas förening Heimdal men fått nej. En sådan ansökan hade ingen studentska gjort tidigare och hennes kandidatur avfärdades med 19 röster mot 13. Hennes meriter respekterades men hon var kvinna och däri låg problemet. Ingenstans inom det av män dominerade akademiska samhället hade kvinnorna

någon hemortsrätt. Alexandra liksom hennes studiekamrat Anna Ahlström anslöt sig där-

för till Lydia Wahlströms förening. Förebilder är viktiga och efter mönster från Uppsala etablerades en kvinnlig studentförening i Lund av högerkvinnan Hilma Borelius. Alexandra protesterade även mot att den statliga läroverkskommittén år 1902 avtog möjligheten för kvinnliga akademiker att få tjänster som lektorer eller adjunkter. Som övriga högre ämbeten i samhället var dessa tjänster i skolorna förbehållna manliga sökande.

Det fåtal kvinnor som hade möjlighet att ta sig till universitet var isolerade i sina studier. Ändå hade de liksom pojkarna ett behov av ett forum där de kunde träffas och fritt diskutera frågor som gällde deras ämnen. Att över huvud taget komma till universitetsstudier var svårt eftersom det inte fanns några läroverk för flickor och det var läroverken som undervisade och gav betyg i de ämnen som krävdes för inträde på universitet. Undervisningen vid de allmänna läroverken var fram till 1917 enbart öppen för pojkar och först 1927 kom det första flickläroverket till. Däremellan hade flera så kallade Samskolor öppnat, vilka tog emot både flickor och pojkar, men flickorna läste i de högre klasserna oftast andra ämnen än pojkarna, ämnen som inte gav behörighet till högre undervisning. Inte heller de rena flickskolorna undervisade i "rät-

ta” ämnen. Kvinnorna var hänvisade till privata studier och enskilda tentamina för att få betyg i den kombination av ämnen som krävdes av universiteten och då förstår man ju att det inte var stora delar av den kvinnliga befolkningen som hade ekonomi och möjlighet till examina.

1910 fick kvinnorna rätt att väljas i kommunala val om de var myndiga och därtill hade viss inkomst och en person kunde samtidigt avge högst 40 röster mot tidigare 100. 1910 års val föregicks av en kort och intensiv valrörelse med många kvinnliga krafter. Men förhoppningarna att få in ett flertal kvinnor infriades inte så som man hade trott. Vissa kvinnoföreningar tappade modet medan andra tog i med nya krafter. Högerkvinnorna fanns bland dem som tog nya tag.

Men även Landsföreningen för Kvinnans Politiska Rösträtt ändrade inriktning. Inför riksdagsvalet 1911 kunde rösträttsföreningen inte längre upprätthålla sin neutralitet. Dess centralstyrelse beslöt att i valet officiellt stödja vänsterpartierna, eftersom dessa partier stöttat kravet om kvinnlig rösträtt i de kommunala valen och nu även i riksdagsval. Styrelsens beslut om att stödja vänsterpartierna gjorde att Lydia Wahlström liksom Alexandra Skoglund lämnade föreningen. Högern förlorade stort i valet medan socialdemokraterna vann. Liberalerna behöll sin ställning. Segrare i valet var alltså socialdemokraterna och Arvid Lindman tog konsekvenserna och avgick. En liberal regering under Karl Staaff tog vid och därmed kom den kvinnliga politiska rösträtten åter i fokus.

Sveriges Moderata Kvinnoförbund SMKF

Den kvinnliga rösträttsföreningen hade alltså i valet 1911 dragit åt vänster och många högerkvinnor lämnade därför föreningen. Men Allmänna Valmansförbundet var ännu inte berett att ta emot kvinnor som partimedlemmar och inför detta ointresse beslutade en grupp högerkvinnor samma år att organisera sig i Stockholms Moderata Kvinnoförening som efter några år expanderade till att bli en riksorganisation Sveriges Moderata Kvinnoförbund. Förbundets första ordförande blev Ebba von Eckerman.

Detta kvinnoförbund, som jag kommer att kalla SMKF, ville driva en självständig politik efter eget sinne men man ville även samarbeta med Allmänna Valmansförbundet. I stadgarna sägs det att målet för föreningens arbete är att genom utbildningsinsatser lära kvinnorna tillvarata

sina skyldigheter och rättigheter i samhället. De ställde sig till förfogande för högerns valorganisation och Valmansförbundet uttryckte sitt erkännande för SMKFs medverkan i valrörelserna, men var för övrigt fortfarande nej-sägare till kvinnofrågor och kvinnligt medlemskap.

De flesta av medlemmarna i SMKf hade erfarenhet från ledande poster inom andra organisationer som Fredrika-Bremer-förbundet, Röda Korset och olika välgörenhetsföreningar. Inom Fredrika-Bremer-förbundet – som också arbetade för en förbättring av kvinnans ställning i samhället – arbetade flera av de kvinnor som var pionjärer inom högern såsom Ebba von Eckerman, Lydia Wahlström, Alexandra Skoglund och Bertha Wellin.

Första världskrigets utbrott 1914 gjorde att något initiativ i rösträttsfrågan inte kom upp under krigsåren utan försvarsfrågan prioriterades. Men under kriget ökade SMKf sina insatser i landsorten och ett 50-tal föreningar tillkom, spridda över hela Sverige. De ledande kvinnorna inom rörelsen reste land och rike runt och talade och om man inte hade någon talare att skicka så sändes färdiga föredrag ut till lokal-föreningarna från centralstyrelsen att användas som diskussionsunderlag vid sammankomster. Man hade inte tillgång till något spaltutrymme i Valmansförbundets tidning.

Valmansförbundet å sin sida började i detta läge också att satsa på utbildning och veckolånga politiska kurser. Kursfotografierna vittnar om ett ursprungligen ensidigt manligt deltagande. När kvinnorna kommer med är det i mindre grupper och tidsmässigt kortare kursverksamhet, eftersom det tycks som om de hade svårare att vara borta från hemmet längre tid. En kommitté inom Valmansförbundet tillsattes för att planera innehåll och uppläggning av denna landsomfattande utbildning och ständig ledare för detta arbete blev en kvinna, fil.dr Alexandra Skoglund.

Vid riksdagen våren 1918 lade regeringen under den liberale Nils Edén fram en proposition som innebar att kvinnorna skulle ges politisk rösträtt. Propositionen bifölls i AK men föll i den av högern dominerade FK. Politiska förändringar och revolutioner ute i Europa under hösten inverkade på stämningen i Sverige och en ny urtima riksdag kallades in i december samma år. De konservativa männen måste böja sig. Påtryckningar hade förekommit från näringslivets sida under november 1918 och högerns ledare hade rekommenderats att acceptera den kvinnliga rösträtten, annars befarade man storstrejk och oroligheter.

Näringslivets intresse rörde kanske inte i första hand den kvinnliga rösträtten men jämsides med rösträtten skulle borttagandet av den 40-gradiga skalan vid kommunala val behandlas och denna förändring ansågs viktig.

Vid en urtima riksdag i december 1918 togs sedan den kommunala 40-gradiga skalan bort och lika rösträtt för alla kommunalt skattskyldiga infördes för såväl man som kvinna. På den lagtima riksdagen året därpå, 1919, var det dags att införa lika rösträtt för kvinnor och män vid riksdagsval. Ingen från högern yttrade sig i FK. I AK tog högermannen Pettersson i Bjälbo till orda och avslöjade att högern i ”decemberuppgörelsen” gått med på kvinnlig rösträtt, men inte ansåg sig ha lovat att kvinnorna skulle få den på samma villkor som männen. Men nu när kommunal rösträtt blivit jämställd så fick samma princip gälla även i riket. Han sade inte tyvärr, men hela inlägget talar i den andan och frågan gick inte till votering. I förlängningen av beslutet blev dessutom alla kvinnor automatiskt myndiga. De som kämpat för kvinnorna hade segtrat och härmed blev kvinnornas betydelse i valmanskåren och som partimedlemmar viktig.

Centralt Kvinnorådet, CK

SMKF:s önskan att själv få utarbeta sin politik i kvinnofrågor tyckte herrarna i Valmansförbundet inte om. Men med kvinnornas inträde på den politiska arenan och partiets behov av deras röster kunde partiet inte längre upprätthålla sin gamla linje. Med mycken vanda beslöt man därför 1919 att tillåta kvinnligt medlemskap i Valmansförbundet och dessutom bilda ett Centralt Kvinnoråd inom partiet. Ett råd som skulle styras av förbundsledningen, inte ha några egna stadgar och helst inga egna idéer heller. Högerens ledare Arvid Lindman talade säkert för många män inom partiet när han i ett tal inför bildandet av Kvinnorådet yttrade: ”jag har ansett, att det nutida komplicerade samhällslivet i allt högre grad kräver arbetsfördelning och att kvinnans speciella samhällsuppgifter är av sådan utomordentlig betydelse, att det för oss alla, men kanske mest för dem själva vore av vikt, att de så mycket som möjligt frigjorts från den politiska striden”.

Kvinnorådet hade bildats för att hjälpa till att föra fram högerens politik och partiet skulle ge ekonomisk ersättning för vad resor och kurser skulle komma att kosta. Alexandra Skoglund kallades att bli Kvinno-

rådets första ordförande och hon accepterade posten och lämnade SMKF.

Valmansförbundets Centrala Kvinnoråd skulle liksom SMKF ta som sin uppgift att utbilda och upplysa kvinnorna om deras rättigheter. När kvinnorna inte godtogs beroende på kön, skulle de i alla fall vara kunniga resonerade Alexandra Skoglund. Denna filosofie doktor i historia var ett välkänt namn bland rösträttskvinnorna. Hon var hela sitt liv aktiv i Fredrika-Bremer-förbundet. Hon hade varit med när Landsföreningen för Kvinnans Politiska Rösträtt bildades och när den splittrades. Hon var med i ledningen när SMKF bildades efter rösträttsföreningens vänstervridning. När hon 1919 lämnade det fristående SMKF för att bli ordförande i det av Valmansförbundet dominerade Centrala Kvinnorådet sågs det emellertid av många som ett förräderi. SMKF hade ju hoppats att med egna stadgar och egen kvinnopolitik gå ihop med Valmansförbundet för att med kraft kunna föra kvinnofrågan vidare. Nu hade ett Kvinnoråd utan politisk tyngd i stället bildats inom partiet, ansåg man inom SMKF. Men Alexandra Skoglund tillsammans med Sigrig von Schultz kom redan året därpå att som kvinnliga medlemmar ingå i Valmansförbundets styrelse som ordinarie ledamöter och torde ha fått möjligheter att föra fram sina tankar, även om de inte fick något genomslag i praktiken.

Alexandra

Alexandra var 58 år när hon tog på sig uppgiften att leda Centrala Kvinnorådet och dess utbildningsavdelning. Hon var stockholmska, dotter till en fabrikör. Hon hade tidigt utpräglat intellektuella intressen men hennes önskan att få studera vidare villfors inte. Vetenskapligt inriktade studier ansågs oförenliga med kvinnokönets rätta väsen. Utöver den kompetens som meddelades vid Högre Lärarinneseminarier ansåg samhället att ingen kvinna skulle sträcka sina aspirationer. Men hon stod på sig och efter privata studier och en studentexamen som privatist gav fadern vika. Hon började läsa vid Uppsala universitet där hon 1903 blev fil.dr i historia på en avhandling om ett medeltida problem, *De yngre Axel-sönernas förbindelser med Sverige 1441-1487*. Uppsalatiden blev avgörande för hennes framtida gärning. Som elev till bl.a. Harald Hjärne påverkades hennes politiska intressen i konservativ riktning.

Hennes studier i historia och konsthistoria skulle forma hennes

yrkesliv och samma år hon disputerade började hon undervisa vid den av Anna Ahlström startade Nya Elementarskolan för flickor, där hon sedan stannade som lärare fram till pensionen. Det kan sägas att hon blev dubbelarbetande, eftersom politiken utgjorde en väsentlig del av hennes liv. Först i 65-årsåldern när hon arbetade inom Valmansförbundet blev hon politiker på heltid. Från det att hon tog sin doktorsexamen tills hon gick i pension gjorde hon sig gällande inom en rad organisationer. Hon var sekreterare i Svenska Kvinnans Nationalförbund, deltog i internationella kongresser för Fredrika-Bremer-förbundet, aktiv i Landsföreningen för Kvinnans Politiska Rösträtt, efter splittringen aktiv i SMKF, lämnade SMKF för att bli utbildningsledare hos Allmänna Valmansförbundet och slutligen den första ordföranden i Centrala Kvinnorådet. Hon reste under alla åren runt i Sverige och höll föredrag i politiska frågor. I hennes brev hem till kvinnorådets kansli kommenterar hon mötena och de människor hon träffar. Man kan utläsa hur många åhörare hon haft, att mötet ofta öppnats av ortens kyrkoherde och att det avslutats med kungssången. Hennes hjärtefråga var under alla år att få till stånd en bättre utbildning för flickor. Genom sina egna erfarenheter hade hon upplevt orättvisorna.

Sammanlagning SMKF–CK

Inför valet 1921, det första riksdagsvalet där kvinnor fick delta, samlade Valmansförbundet både Centrala Kvinnorådet och SMKF till en gemensam aktion. Partiet skulle i sin tidskrift *Medborgaren* nr 10 (1920), som kom ut lagom före valet, utge ett särskilt kvinnonummer som skulle få de högersinnade kvinnogrupperna, särskilt på landsbygden, att gå till val. Men artiklarna skulle enligt den mansdominerade ledningen behandla samhällsfrågor ”på hemmets, uppfostringsväsendets och det sociala arbetets fält” så det var männens åsikter om vad som skulle skrivas som hade tolkningsföreträde. Något ytterligare samarbete mellan de två kvinnoförbunden existerade inte heller eftersom personkemin mellan de två ordförandena inte tycks ha varit den bästa och många medlemmar såg den andra föreningen mest som en konkurrent. Valmansförbundet hade t.ex. frågat SMKF om de skulle kunna tänka sig att stötta Alexandra Skoglund eller Bertha Wellin om de sattes på valbar plats på riksdagslistan. Brevväxlingen blev kylig och inget löfte gavs varför valarbetet för den första kvinnan inte samordnades. Den

enda kvinnan som partiet sedan gav en valbar plats på valsedeln var Bertha Wellin och hon blev högerpartiets första riksdagskvinna som kom att sitta i AK från 1922 och 14 år framöver. Detta första år då kvinnor kunde arbeta i riksdagen hade de frisinnade en och socialdemokraterna två kvinnliga ledamöter. Totalt kom den kvinnliga representationen upp till 1,8 procent. Högern och liberalerna hade tappat i valet medan socialdemokraterna ökat. Resultatet blev att socialdemokraten Hjalmar Branting bildade regering.

Högern hade nu ett i partiet integrerat Centralt Kvinnoråd utan egna stadgar och arbetsordning och som inte tilläts föra fram andra frågor än de som partiet godkände. Utanför partiet fanns SMKF som slog vakt om sina egna stadgar och politiska idéer. Det förstnämnda fick medel av partiet, det andra skulle klara sig på medlemsavgifterna.

Självständighetsivrarna inom både Kvinnorådet och SMKF ställde sig 1922 frågan varför högerns män inte ville ge sina kvinnor samma stadgeenliga självständighet som socialister och liberaler gett sina kvinnoföreningar, men ingen ändring kom till stånd. Valmansförbundet kunde avvakta utvecklingen väl vetande att SMKF på sikt måste böja sig för den ekonomiska realiteten att de bara hade medlemsavgifterna som inkomst och att dessa enbart räckte till en begränsad verksamhet.

Centrala Kvinnorådets verksamhet utökades däremot kontinuerligt och medlemmarna blev allt fler. Detta torde ha berott på flera faktorer. Information till klubbarnas medlemmar kunde bedrivas kontinuerligt genom tidskriften Medborgaren. Denna fick 1925 en särskild avdelning som hette Kvinnoröster. Denna ruta innehöll referat från klubbarnas verksamhet, informativa artiklar om aktuell politik, intervjuer, personalia och rapporter från konferenser av skilda slag m.m. och fick med tiden ett allt större utrymme. Alexandra Skoglund och Bertha Wellin var ständiga medarbetare. Från medlemmar i landsorten framställdes önskemål om inrättande av en högerns medborgarskola avsedd för kvinnor. Det behövdes en motvikt mot medborgarskolan på Fogelstad där liberala och socialistinspirerade kvinnor hade tillgång till politiska kurser. Högerns kvinnor sades sakna den möjligheten. Förslagsställarna hade skaffat fram pengar för fem år framåt, från 1931 till 1935, och Högerns Kvinnliga Medborgarskola kunde börja sin verksamhet. Den första kursen startade sommaren 1931 under medverkan av Alexandra Skoglund och Elna Pehrsson. Medborgarskolan blev för Kvinnorådet ett medel för idéspredning och utbildning. Fem år senare startade dessutom en ny

tidskrift. Det var övre Norrlands högerkvinnor som började ge ut tidskriften *Arvet*. Även här kunde de aktiva i Kvinnorådet medverka och särskilt spännande var det när föreningens andre vice ordförande Bertha Wellin kom som föreläsare och kunde ge direktrapporter från riksdagens andra kammare. Dessa föreläsningar och studiekurser fick effekt på rekryteringen av medlemmar som ständigt ökade.

Våren 1935 var krisen akut för SMKF. Alexandra Skoglund, som fortfarande var Centrala Kvinnorådets ordförande, var positiv till en fusion med SMKF, dels för att kvinnorna inom partiet skulle få en starkare ställning, dels därför att högerens situation efter valet 1936 hade blivit än sämre. Den nytillträdde högerledaren Gösta Bagge ingrep efter valet och följderna blev att SMKF och Kvinnorådet gick samman och integrerades med partiet. Axelia Kallin, ledande medlem av Kvinnorådet vid den tiden, berättar hur glada de blev att äntligen få med SMKF:s rutinerade och utbildade kvinnor. I januari 1937 hölls ett första gemensamt möte där Gösta Bagge höll ett långt anförande och Alexandra Skoglund värdjade om sammanhållning i framtiden. Hon var nu 75 år och såg helst att någon annan övertog ordförandeklubban i den nya samordnade moderata kvinnoföreningen. En valberedning tillsattes med Bertha Wellin som ordförande, men efter långa diskussioner beslöt den att övertala Alexandra Skoglund att stanna kvar ytterligare ett år eftersom det inte fanns någon självklar efterträdare. Men redan efter någon månad meddelade Alexandra att hon av hälsoskäl önskade lämna ordförandeposten, som hon då innehåft i 17 år, och senare samma år gick hon bort, år 1938.

Att ordförandeskapet varit betungande kan bl.a. utläsas ur hennes brev till Kvinnorådets sekreterare Elisif Théel och Edit Kindvall. Även när Alexandra Skoglund sommartid hade några veckors semester på kurorter i Sverige eller på kontinenten höll hon kontakt med Kvinnorådets sekretariat. Hon sades inte lämna någonting åt slumpen utan höll en fast hand över organisationen. Något år efter Alexandra Skoglunds död utbröt andra världskriget. Samtliga partiets kvinnoföreningar blev passiva i kvinnofrågor och andra problemområden fick åter tolkningsföreträdare. Under kriget och även därefter var det i första hand Fredrika-Bremer-förbundet som aktualiserade frågor om kvinnornas roll i samhället.

Källor

Riksarkivet:

- Moderata Kvinnoförbundets arkiv,
 - Handlingar rörande remisser, 1936–61, F 3.
 - Enskilda personers handlingar, 1936–38, 1973, F 9:1 och 2.
 - Tidningsklipp 1930–54, L 1.
 - Verksamhetsberättelser, B1:1 och 2

Stockholms stadsarkiv:

- Rotemansarkivet för Klara, CD Klara, häfte 3342.
- Bouppteckning 1938-II-1313.
- Begravda i Stockholm, CD-rom.

Litteratur

- Amsenius, Britta & Loman, Ninnan, (red.), *50 år med Moderata Samlingspartiets kvinnliga medborgarskola*. Stockholm 1981.
- Hamrin-Thorell, Ruth, (red.), *Kvinnors röst och rätt*. Stockholm 1969.
- Nicklasson, Stina, *Moderata kvinnor i Stockholm 1911–1966, de nio glömda åren*. Stockholm 1996.
- Skoglund, Alexandra, *De yngre Axelsönernas förbindelser med Sverige 1441–1487*, Diss. 1903.
- Stark, Kerstin, (red.), *Två bildade kvinnor och en skola, Nya elementarskolan för flickor – Ablströmska skolan*. Monografier utgivna av Stockholms stad 142, 1999.